

קורותיו של בית מסחר לספרים: וינה, בודפשט, תל אביב

בית מסחר לספרים שלזינגר - הוצאת סיני

אנה סלאי

מכתב של יוסף גינס-שליזינגר, 1862
" [...] לולא כי בעל הסיבות יחפץ הסיב לי, עד שהוכרתי לעזוב מקומי ומסחרי אשר היה עד הנה בפרשבורג ולתקוע אוהלי ומסחרי פה, ווינן הבירה. והמקום הזה לא יושך להתעלות בתורה וביראה כידוע."

מכתב של יוסף גינס-שליזינגר, 1862; אוסף פרטי

בשנת 1860 נפתח בית המסחר והוצאת ספרים יוסף שליזינגר (Verlag von Josef Schlesinger's Buchhandlung) בווינה, בזייטשטטנגאסה (Seitenstättengasse) מספר 5, בסמוך לבניין בית הכנסת שעמד על תילו מאז שנות העשרים של המאה התשע-עשרה. העסק שגשג והעבודה הייתה רבה. בערבי שבתות וחגים נמשכו העסקים בחנות עד שעה אחת טרם כניסת החג, והמשפחה נהגה ללכת משם ישירות לבית הכנסת.

ההוצאה עסקה בהוצאה לאור של סידורי תפילה, ספרי תנ"ך, הגדות ותהילים והפיצה אותם ברחבי אירופה. עד מהרה הפכה לספקית של סידורים, מחזורים ותשמישי קדושה גם לארצות שמעבר לים, וייצאה סידורים ומחזורים נוסח עדות המזרח לטורקיה, יוון, תוניסיה, מרוקו, אלג'יריה ועוד. הסידורים יצאו לאור בעברית בלבד, או עם תרגומים לשפות שונות.

חושן משפט חלק משו"ת החתם סופר, הדפסה מתקופה מאוחרת של ההוצאה בבודפשט

ראשיתו של בית מסחר והוצאת ספרים יוסף שליזינגר, והמשכו היום, בית מסחר והוצאת סיני, הוא בשבע הקהילות שבבורגנלנד, אוסטריה. מייסדו הוא יוסף גינס-שליזינגר (1871-1970), בנו של הרב ר' שמחה בונים גינס (1765/1770-1829), שכיהן כאב בית דין במטרסדורף (Mattersdorf), היום Mattersburg; בהונגרית (Nagymarton). אחיו הנודע ממנו היה הרב הגאון ר' עקיבא גינס אייגר (1837-1971), רבה של פוזנן (Poznań).

ר' עקיבא אייגר (1837-1971)

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A2%D7%A7%D7%99%D7%91%D7%90_%D7%90%D7%99%D7%92%D7%A8

משפחת גינס נקשרה בקשרי משפחה רב-דוריים עם מנהיגי המפורסם של הקהילה האורתודוקסית של הונגריה, ר' משה סופר שרייבר, מפרשבורג (Pozsony), מחבר החתם סופר (1839-1762). בתו של ר' עקיבא גינס אייגר, שרה-סריל (1832-1970), נישאה בזיווג שני לחתם סופר, אחרי שזה התאלמן. הרבנית שרה-סריל הביאה אתה לנישואיה אלה את שתי בנותיה הקטנות ואחת מהן, פראדל רודיש קלישר (1875-1810), נישאה ליוסף גינס-שליזינגר, מייסד בית המסחר והוצאת הספרים, שהיה בן דודה של אמה.

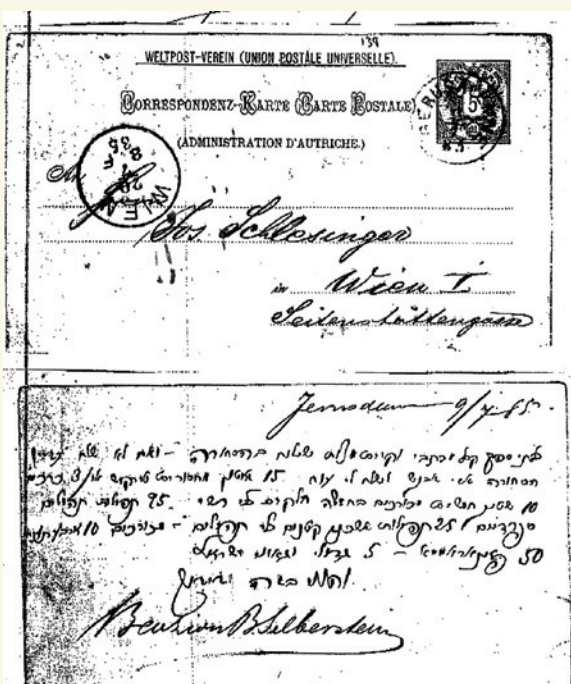
ר' יוסף גינס שליזינגר שהה שש שנים בבית חותנו החורג, החתם סופר, גדול פוסקי התקופה, וכשזה הציע לו משרה רבנית, הציע הוא, מצדו, להוציא לאור את השאלות והתשובות (שו"ת) של חותנו, לצורך פרנסתו. החתם סופר נתן את הסכמתו, וכך, בהוצאה לאור של קובץ השו"ת, חנך יוסף גינס-שליזינגר את בית מסחר והוצאת ספרים יוסף שליזינגר, העובר במשפחה מאב לבן לאורך דורות.

ההוצאה לאור של השו"ת התנהלה בהמשכים לאורך שנים והייתה להצלחה. מסופר שיוסף גינס-שליזינגר מכר ביום אחד מאה עותקים של כרך יחיד אחד, וזאת למרות מחירו הגבוה (דוקט אחד). ועם זאת נראה שפרשבורג לא נמצאה למייסד ההוצאה כמקום המתאים לבית מסחר והוצאת ספרים, ובשנת 1860 ראה עצמו נאלץ להעתיק את העסק המתרחב לווינה, בירת הקיסרות האוסטרית-הונגרית. על החלטה זו מעיד הקטע הבא, הלקוח ממכתבו משנת 1862.

בסידור שיצא לאור בווינה נדפסה תפילה לשלומו של הקיסר פרנץ יוזף, 1893

מכתבים ששרדו מעידים על קשר עם ארץ הקודש.

מכתב שנשלח מירושלים, 1885; אוסף פרטי

סידור דו-לשוני, עברית-גרמנית, וינה, 1882

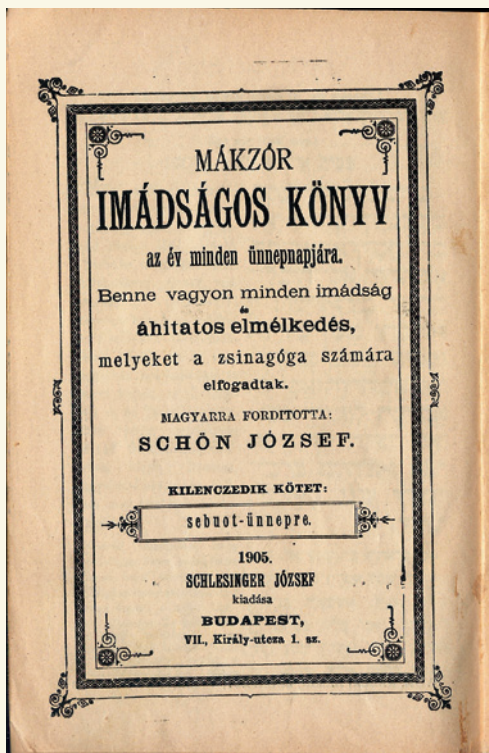
סידור דו-לשוני, עברית-גרמנית, וינה, 1889

אחרי מותו של יוסף גינס-שלזינגר עבר העסק לידי בנו, עקיבא גינס-שלזינגר (1843-1898). הקשר המשפחתי עם החתם סופר נמשך. אשתו של עקיבא, רוזה-רייזל לבית שטרסר (1850-1930), הייתה נכדתו של בעל הכתב סופר, בנו של החתם סופר. רוזה-רייזל ילדה לבעלה שישה-עשר ילדים, שמהם הגיעו לבגרות שלושה-עשר. אחר מות בעלה גידלה רוזה-רייזל את ילדיה הצעירים בכוחות עצמה, וגם ניהלה את בית המסחר וההוצאה, בעזרת בניה המבוגרים.

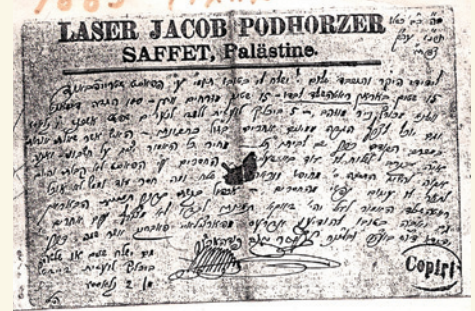

רוזה-רייזל שלזינגר לבית שטרסר (1850-1930); אוסף פרטי

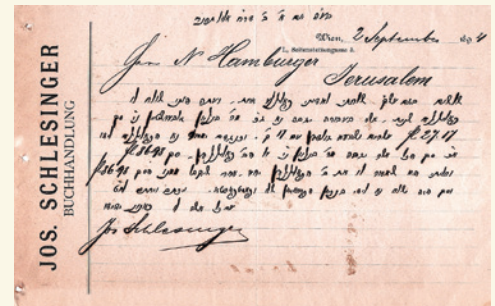
בשנת 1905 פתחו שני בניה המבוגרים של רוזה שלזינגר, יוסף יוז' שמואל בנימין (1871-1933) ואברהם אדולף (1873-1952), את סניף ההוצאה בבודפשט, ברחוב קיראי מס' 1.

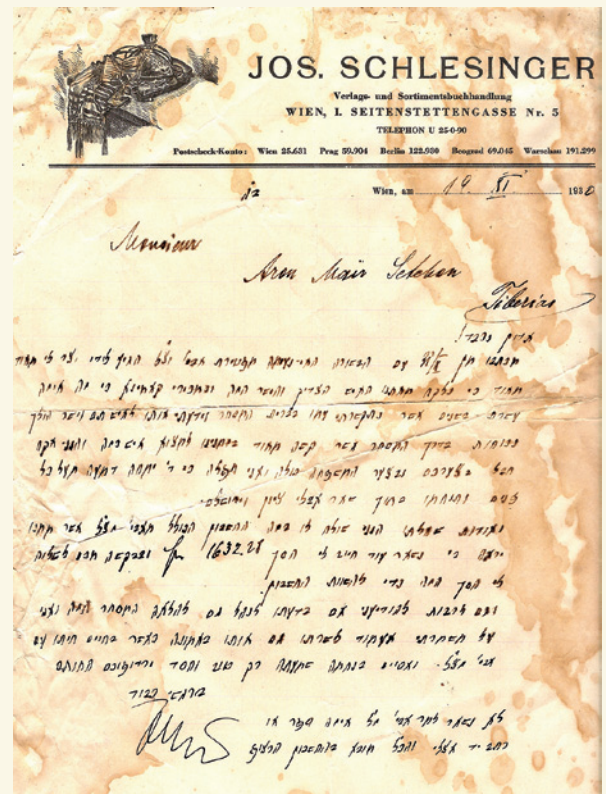
Mákzór, הוצאת יוסף שלזינגר, בודפשט, 1905

מכתב שנשלח מצפת, 1885; אוסף פרטי

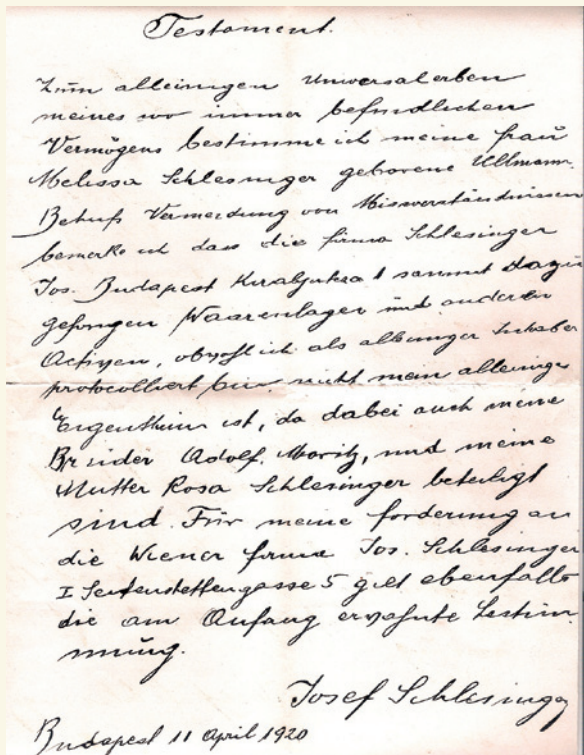

מכתב של יוסף שלזינגר שנשלח לירושלים, 1894; אוסף פרטי

מכתב של יוסף שלזינגר שנשלח לטבריה, 1930; אוסף פרטי

רעייתו של יוסף יוז'ף שלזינגר, מרים מליסה אולמן (1874-1944), הייתה ממשפחת אולמן העשירה מנאג'רד (Nagyvárad). לזוג לא נולדו ילדים, ומרים מליסה נשארה אחר מותו בטרם עת של בעלה בבדפשט כשותפה בעסק לצד גיסיה, אברהם ומשה.

הצוואה של יוסף שלזינגר (1871-1933), 1920; אוסף פרטי

האיורים של ההגדה הם מפרי מכחולו של הצייר קונשטנט, בן דודם של בעלי ההוצאה. מאיר קונשטנט היה ידוע בעיקר כצייר פורטרטים ולוחות ימי זיכרון (יארצייט) ואיוריו משמשים גם היום בספרים שונים היוצאים לאור בהוצאת סיני.

לפי קטלוגים ומכתבים ששרדו מאז, העסק - שהיה כבר שם-דבר בווינה ובבדפשט - עלה מדרגה לא רק כבית מסחר לספרים כי אם גם כהוצאה לאור. אמנם לא היה לעסק בית דפוס, אבל בתי הדפוס של וינה ובדפשט (אֶדָה נוימאייר, אֶרמין קֶלָא, שמידל ומנהיים) ענו על צרכיהן של הקהילות היהודיות של וינה, בבדפשט וארצות אחרות לספרי קודש, תשמישי קדושה וספרי הגות יהודית. בעת מלחמת העולם הראשונה הודפסו ספרי תפילה, הגדות וחוברות חנוכה לחיילים, עם תפילה לניצחונם של הקיסר פרנץ יוזף. לחגים הודפסו גם כרטיסי ברכה ונמכרו בחנות לצד חפצי קדושה ונוי המיוחדים לכל חג.

העסק פעל גם כאנטיקואריום וסחר בהוצאות מיוחדות וספרים נדירים. עיסוק זה זיכה את החנות הווינאית במספר ביקורים של הרבי מגור, כשזה נדמן לווינה.

בית המסחר וההוצאה לאור יוסף שלזינגר שבוינה וסינפו בבדפשט נוהל אחרי מותה של האם רוזה על ידי יוסף יוז'ף שמואל בנימין ואחיו משה מוריץ דוד בווינה ואברהם אדולף בבדפשט, בשותפות.

משה מוריץ שלזינגר (1876-1943); אוסף פרטי

יוסף יוז'ף שמואל בנימין שלזינגר (1871-1933) ואשתו מרים מליסה לבית אולמן (1874-1944); אוסף פרטי

האנשלוס, עם ההלאמה שבעקבותיו, מציין את סיום קורותיו של בית העסק בווינה. יותר מעשרת אלפים קילוגרם של גלופות עופרת ששימשו להדפסת הספרים נמכרו לפי משקל לחברה וינאית, והחנות עצמה ומוחסניה על תכולתם נמכרו על ידי הגרמנים דרך אמסטרדם במכירה פומבית.

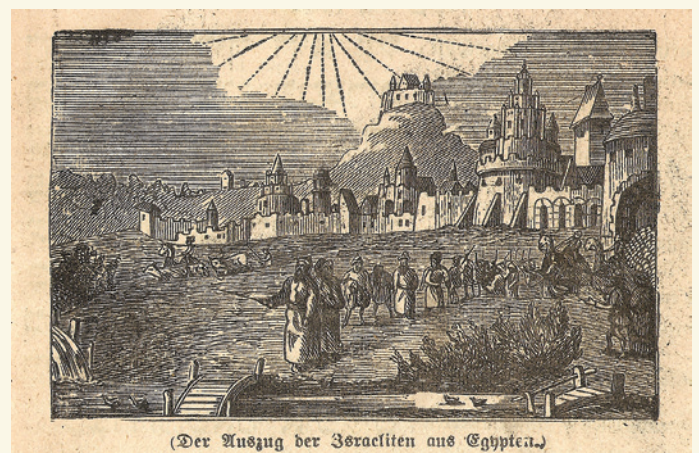
אברהם אדולף שלזינגר (1873-1952); אוסף פרטי

אברהם אדולף התגורר ברחוב ושלניי. הוא השתייך לקהילה האורתודוקסית של בית הכנסת שברחוב קזינצי ושימש בה כמזכיר החברה קדישא. בעת מלחמת העולם הראשונה גויס לצבא ונפצע. הצלקת על מצחו, בין העיניים, נשארה אתו עד יומו האחרון.

אברהם אדולף נשא לאישה את דורה לבית גוטר (1887-1956), מקרוב. לזוג נולדו שני בנים, עקיבא קרוי (1906-1986) וצבי אישטון (1908-1982).

אברהם אדולף שלזינגר (1873-1952), הראשון מימין, ודורה שלזינגר לבית גוטר (1887-1956), שלישית מימין, במריינבאד; אוסף פרטי

בהגדה הדו-לשונית, עברית-גרמנית, משנת 1910, מופיעות הכתובות של שתי החנויות

מסופר כי ביום האנשלוס, ב-13 במרס 1938, או בתאריך הסמוך לו, נגרר אל הרחוב משה מוריץ שלזינגר, יחד עם יתר בעלי החנויות היהודים ברחוב, כדי לקרצץ בידים את המדרכה. הוא נחלץ מהתבזות זו בעזרת אחיינו צבי אישטון, יליד בודפשט, שנכח במקום מסיבה כלשהי. לפי הסיפור הבחין צבי בתג הונגרי על דש מדיו של אחד הקלגסים והחליף אותו מספר מלים בלשונו, וזה אפשר למשה מוריץ לחמוק מן המקום.

משה מוריץ נמלט בשנת 1940 מווינה לבודפשט, יחד עם אשתו אולגה. ילדיהם, עקיבא (פּוץ) וטרודה, נשלחו עוד קודם לכן מווינה לפלשתינה. רוב האחים והאחיות לבית שלזינגר הצליחו לצאת את וינה עוד קודם לכן, וחלקם התיישבו בפלשתינה של אז.

באמצע: צבי אישטון שלזינגר (1908-1982) עם חברים מתקופת לימודיו בישיבת מטרסדורף; אוסף פרטי

ולמרות זאת, למרות הנוחיות והנעימות שהציעו החיים בעיר הבירה ההונגרית, קמו האחים ובהסכמת הוריהם עזבו את מולדתם ופתחו בתחילת 1939 את הוצאת סיני בתל אביב. זה היה צעד נועז, ובמבט לאחור היה גם חכם, ושימש כעוגן הצלה למשפחה כולה. היום ניתן רק לנחש מדוע נפלו ההחלטות של אז כפי שנפלו, ומדוע לא נבחרה ניו יורק, למשל, לפתיחת העסק החדש או הסניף החדש. ככל הנראה הייתה זו אשתו של עקיבא, לוטה יאחט לבית פרלברגר, שדחפה לכיוון פלשתינה.

עקיבא ולוטה ביקרו לראשונה בפלשתינה כבר בשנת 1935, בצד ביקורם במצרים. בפלשתינה נערכה באותו זמן המכבייה השנייה, והיה זה אך טבעי שהזוג, ספורטאים שניהם, ישלבו את הביקור במכבייה עם ביקור בארץ הפירמידות. יש להניח שעקיבא ניצל ביקור זה גם לבדיקת האפשרויות לפתיחת עסק במקום.

אחרי אותו ביקור עדיין נמשכו החיים בבודפשט כמקודם, אבל השמיים קדרו על היהודים וצעירים רבים עזבו לארצות שונות. טענה לוטה, בת קרקוב שבפולניה, שנמאס לה לנדוד. לטענתה היה מצב היהודים רע בכל ארץ שהכירה, ולכן האמינה שקיים עברה רק מקום אחד, והוא בארץ של יהודים, היא פלשתינה.

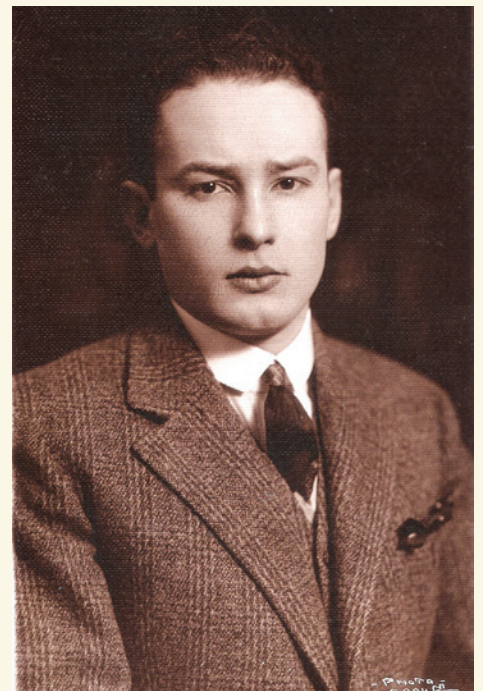
לוטה יאחט שלזינגר לבית פרלברגר (1913-1996); אוסף פרטי

בתחילת 1939 חזר אפוא עקיבא קריו לבדו לפלשתינה, לתל אביב, ושכר מקום לבית עסק בבית מספר 57 ברחוב נחלת בנימין, הרחוב המסחרי העמוס ביותר בעיר הקטנה של אותם הימים. בחודש יוני או יולי הגיע לארץ גם האח צבי אישטון כתייר, כדי להחליף אותו זמנית, ועקיבא קריו נסע לבודפשט כדי להעלות אתו את משפחתו ולייבא את כל שנדרש לו לייסוד בית מסחר ספרים והוצאה לאור. צבי אישטון דאג בינתיים לחנות הספרים החדשה.

האחים עקיבא קריו (1906-1986) וצבי אישטון (1908-1982) שלזינגר עם אומנת; אוסף פרטי

האחים, אחרי סיום בית הספר העממי היהודי, למדו בישיבות של מטרסדורף, פָּפָה (Pápa) ופרסבורג. עקיבא קריו עבד בעסק כבר בגיל עשרים, וצבי אישטון נשלח לגרמניה להשתלם בבית ספר למסחר. עקיבא קריו השתייך למועדון הספורט במרגיטסיגט שבבודפשט והיה שחקן כדורגל ושייט חתירה. דורה ואברהם אדולף לא שלטו בהונגרית ובבית דיברו גרמנית, אבל שני הבנים גדלו כהונגרים גאים, ותמיד נצרו בלבם זיכרונות נעימים בימי נעוריהם בבודפשט.

עקיבא קריו שלזינגר (1906-1986); אוסף פרטי

דורה שלזינגר לבית גוטר (1887-1956) ונכדתה, רות (1937) בבודפשט, כיכר ארז'בט, 1940; אוסף פרטי

במידה והדואר אפשר זאת, נמשכו הקשרים בין בני המשפחה גם בשנות המלחמה. מכתבים, תמונות, ואפילו תקליט קטן (מתקליטי 78) עם קולה של הבת הקטנה חותי העבירו ידיעות ואותות חיים בין בני המשפחה הרחוקים.

צבי אישטון שלזינגר (1908-1982), ראשון מימין, ואחיו עקיבא קר'י (1906-1986), רעייתו של עקיבא, לוטה שלזינגר לבית פרלברגר (1913-1996), ובתם בתיה (1939), תל אביב, 1944; אוסף פרטי

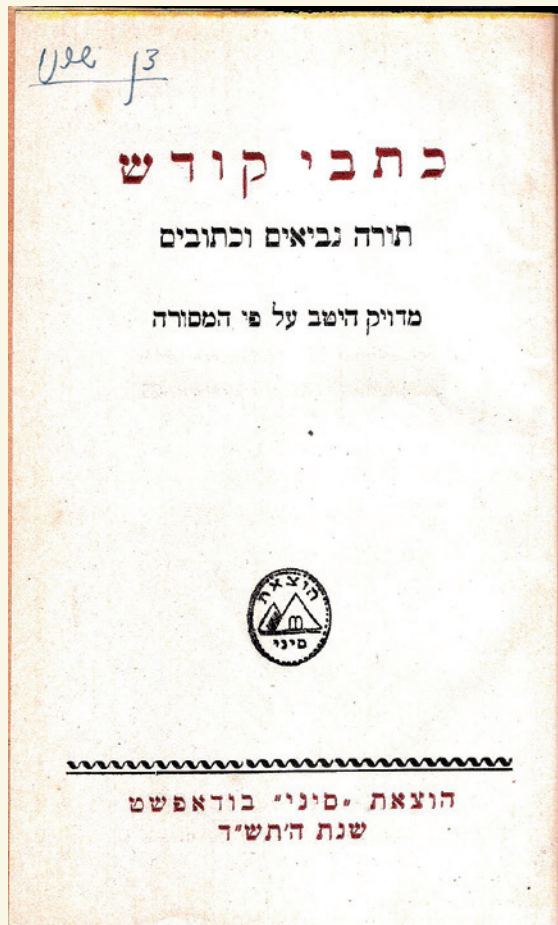
צבי אישטון שלזינגר (1908-1982) ורעייתו, זיסל סופיה זיזי לבית קליש (1914), 1937; אוסף פרטי

זיסל סופיה זיזי שלזינגר לבית קליש (1914); אוסף פרטי

תוך חזרתו הקצרה לאירופה הצליח כנראה עקיבא קר'י לרכוש במכירה הפומבית של העסק המולאם מווינה חלק ניכר מן הסחורה, וזו אמנם הגיעה לבודפשט, ארוזה בארגזים. ב-1 בספטמבר, 1939, ביום פרוץ מלחמת העולם השנייה, לא התמהמה הרבה, ועוד באותו לילה עזב את הונגריה יחד עם אשתו ובתו בתיה ברברה, שאך זה נולדה. אשת אחיו צבי אישטון, שעדיין לא ידעה שהיא בהריון עם בת נוספת, סירבה להצטרף אליו וציפתה לשובו של בעלה מביקורו בארץ. שש שנים עברו על צבי בארץ לבדו, לפני שהצליחה משפחתו להצטרף אליו.

עד ה-19 במרס, 1944, יום פלישת הגרמנים להונגריה, התנהלו עדיין העסקים בחנות בבודפשט למרות ההגבלות שהוטלו עליו על ידי השלטונות. החנות אפילו ייצאה סחורה, גם לארצות שמעבר לים, כולל ארה"ב.

כתבי קודש, הוצאת סיני, בודפשט, 1944

ביום ה-30 ביוני 1944, שלושה חודשים אחרי פלישת הגרמנים להונגריה, נכנסו אברהם אדולף שלוינגר ורעייתו דורה ביחד עם כלתם זיסל סופיה זיזי ושתי בנותיה הקטנות לרכבת קסטנר הידועה, וכך ניצלו. נוסעי הרכבת הוחזקו במחנה בברגן בלזן ורק ב-6 בדצמבר של אותה שנה הורשו להמשיך לשוויצריה הנייטרלית. עוד לפני ראש השנה של 1945 הגיעה זיסל סופיה זיזי עם בנותיה לארץ, אז פלשתינה, וכעבור שנה הגיעו גם ההורים, אברהם אדולף ודורה.

מרים מליסה שלוינגר לבית אולמן, אלמנתו של יוסף יוז'י שלוינגר, שהחזיקה בתעודת חסות של סן סלבדור, חששה מההינתקות ממשפחתה וסירבה להצטרף לרכבת שארגן קסטנר, וכך אירע שהיא נרצחה בבודפשט, בבית האבות, שם התגוררה, או בגטו.

מרים מליסה שלוינגר (1874-1944) באמצע, בחברת שמואל שניי קרמר ואשתו סרה, משמאל, וכך ואשתו, מימין; בתקופת הכיבוש הגרמני, 1944; אוסף פרטי

בית מסחר והוצאת ספרים סיני נפתח כאמור ברחוב נחלת בנימין, אבל כעבור זמן קצר עבר למקום חדש. העיר תל אביב התפתחה בצעדי ענק ועקיבא קרוי העריך שמרכזה המסחרי של העיר עובר לרחוב אלנבי החדש והרחב. העסק עבר אפוא לרחוב אלנבי 72 ונשאר שם במשך קרוב לשבעים שנה. שנות המלחמה לא עברו בלי קשיים גם במקום החדש, והעסק סבל מן המחסור שנתהווה בארץ בנייר לדפוס, מצמצום בורס הקונים, ובקשיים בקשר עם לקוחות בארצות חוץ. מסופר כי הבעלים ישבו בימים ההם עם חברים בבית הקפה שמעבר לכביש, ושם המתינו עד שייכנס לקוח.

צבי אישטון שלוינגר (1908-1982), משמאל, ואחיו עקיבא קרוי (1906-1986) בבית הקפה בפנית בלפור-אלנבי, מול החנות; אוסף פרטי

החיילים הבריטים והאוסטרלים היו מן הלקוחות הטובים של העסק באותם זמנים. הם קנו משחקים, לוחות שח-מט, מפות תנ"כיות בשפות עברית ואנגלית, וגלויות דואר ציוריות שהודפסו במיוחד עבורם.

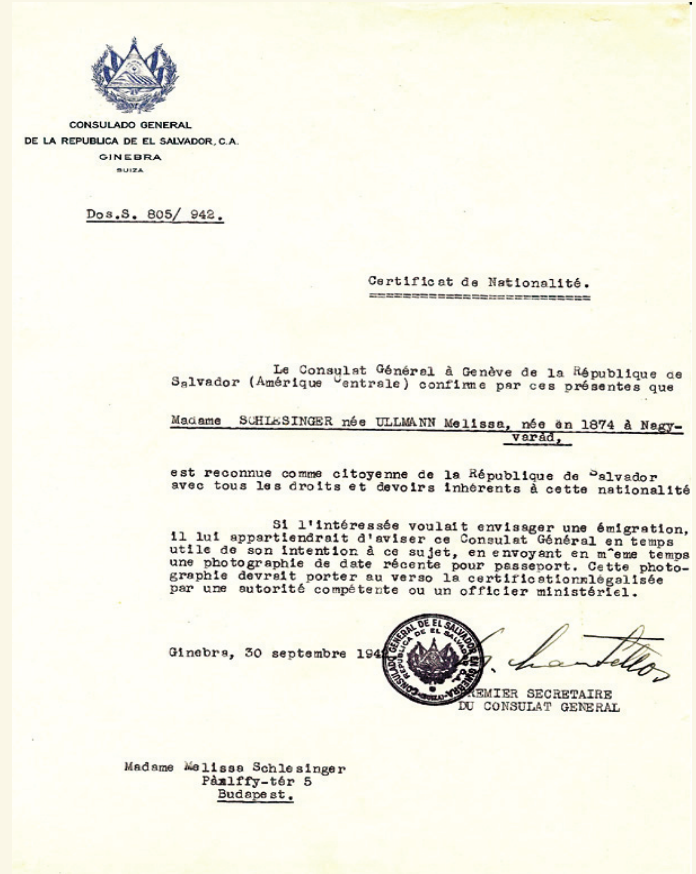
לוגו שונים של בית מסחר והוצאת ספרים סיני; אוסף פרטי

בית מסחר והוצאת ספרים סיני בתל אביב, רחוב אלנבי 72, האיש בחליפה הכהה הוא עקיבא קרוי שלוינגר, 1940; אוסף פרטי

החנות ברחוב קיראי בבודפשט, קיץ 1947; אוסף פרטי

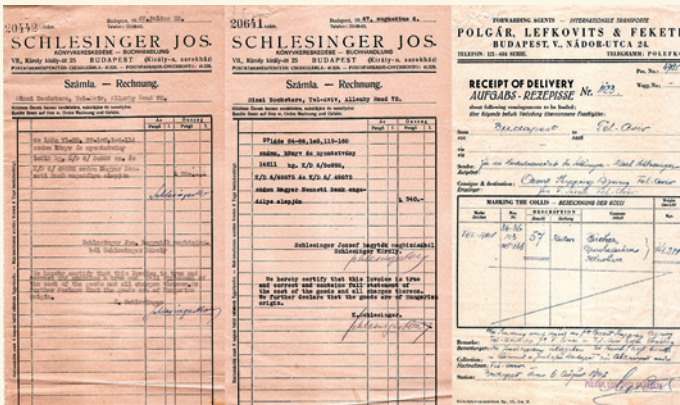

תעודת החסות של סן סלבדור, על שם מרים מליסה שלוינגר
http://resources.ushmm.org/inquiry/uia_doc.php/query/61?uf=uia_jZoPzP

אחרי המלחמה נפתחה החנות ברחוב קיראי בבודפשט מחדש והמשיכה לפעול למשך זמן מה, בהנהלת גב' כץ, פקידה בחנות מלפני המלחמה ובסיועו של שמואל שניי קרמר, קרוב משפחה. עקיבא קרוי שלוינגר ניצל את ההזדמנות הראשונה לבקר בבודפשט והציל מן המחסנים ההרוסים למחצה את הספרים הכרוכים שלא ניווקו, את הדפים האסופים שלא נכרכו, את המטריצות והגלויות שנותרו. את כול אלה שלח באונייה לארץ בקיץ 1947.

החנות ברחוב קיראי בבודפשט; אוסף פרטי

תעודות משלוח מבודפשט לתל אביב, 1947; אוסף פרטי

מימין עקיבא קרוי שלוינגר (1906-1986), רות (1937), בתו של צבי אישטון, צבי אישטון שלוינגר (1908-1982), ילד אלמוני, צופים בעדליאדה לפני החנות ברחוב אלנבי, שנות החמישים; אוסף פרטי

מעבודות בצלאל, ותרמה להתפתחות אמנות כריכות ספרים ואלבומים בשילוב עור וריקועי מתכת. כן יצאו לאור מילונים וספרי ילדים. קטלוג מאותה תקופה מציג בצד סידורים, מחזורים וכתבי קודש גם ספרי אמנות, מפות תנ"כיות ואלבום צילומים מן הארץ. כריכות הספרים הצבעוניות עם ציורי רבן הן בגדר מצרך מבוקש לתיירים גם היום.

כיום ממשיך העסק לפעול, בהנהלתם המשותפת של שלושת בניהם של האחים עקיבא קרוי וצבי אישטון, דני, בנו של עקיבא, ומשה ושמואל, בניו של צבי. החנות עברה לרחוב רמב"ם 24, והמשרד וההוצאה עברו לרחוב דוכן בתל אביב.

כשישים שנה אחרי סגירת החנות ברחוב קיראי שבבדפשט הגיעה במפתיע תזכורת מאוחרת ממנה אל בני הדור הנוכחי של המשפחה. אחרי מלחמת העולם השנייה חולקה שארית הסחורה שנשארה בבדפשט בין ממשיכי העסק בתל אביב ובין יורשיה של מרים מליסה, אלמנתו של יוסף שלזינגר. הסחורה שהגיעה אל אלה האחרונים, תושבי שוויצריה, כללה בעיקר ספרי קודש טרם כריכה ומספר פריטים יפהפיים שיצאו בזמנו בהוצאה. סחורה זו נשארה מונחת כאבן שאין לה הופכין במחסן כלשהו, והתגלגלה בארגזים למרתף של בית כנסת בעיר הקטנה מונטרה. עם סגירת בית הכנסת (האחרון במונטרה) התגלה תוכן הארגזים, והרב לוינגר, רבה של בזל, הודיע על הממצא למשפחה. הכתבים נגנזו כדת וכדין.

אני מודה לרות, למשה ולשמואל, בתו ובניו של צבי אישטון שלזינגר, לבתיה ולדני, בתו ובנו של עקיבא קרוי שלזינגר, שסיפרו לי את תולדות המשפחה, קורותיו של בית מסחר לספרים והוצאת סיני, ותרמו לאתר צילומים ומסמכים מארכיון המשפחה.

תרגמה מהונגרית: רות וינטר

מימין צבי אישטון שלזינגר (1908–1982), עקיבא קרוי שלזינגר (1906–1986) ומאיר מרטין פרוינד, בן דודתם אלה לבית שלזינגר, בבית המסחר והוצאת ספרים סיני, תל אביב, רחוב אלנבי 72; אוסף פרטי

בית המסחר והוצאת הספרים בתל אביב התרחב והוציא לאור בין היתר ספרי תרגום מן השפה ההונגרית. יצאו תרגומיו של אביגדור המאירי לשירי שנדור פֶטֶפִי (Petőfi Sándor) וְאֶנְדֶּרֶ אָדִי (Ady Endre), **מילון הונגרי-עברי חדש** של משה אישכתי מנהיים (*Modern magyar-héber szótár*). בעיקר התמחה העסק בהוצאת סידורים ומחזורים והוציא לאור סידור (**סידור השלם**) בגודל של ספר כיס שהפך לפופולארי. בצד כריכות עור ומתכת שונים ייצרה ההוצאה גם כריכות מהודרות מעור/דמוי עור בשיבוץ ריקועי נחושת אמנותיים